

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ К. УШИНСЬКОГО ПРО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРАЦЮ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлюються особливості трудової підготовки учнів у початкових школах Чернігівської губернії, у яких знайшли втілення ідеї К. Ушинського про сільськогосподарську працю.

Ключові слова: сільськогосподарська праця, трудове виховання, трудове навчання, трудова підготовка.

В умовах соціально-економічних, політичних та культурноосвітніх змін, що відбуваються в сучасному суспільстві, особливо гостро постало питання трудової підготовки учнівської молоді. Потреба у висококваліфікованих і компетентних спеціалістах, здатних працювати в умовах конкуренції та нестабільності, зумовлює необхідність реформування існуючої системи трудового виховання й пошуку ефективних шляхів її оновлення.

Великого значення трудовому вихованню як засобу всебічного розвитку особистості надавали класики західноєвропейської прогресивної педагогіки Я. Коменський, Ж. Руссо, Й. Песталоцці. Їх ідеї знайшли подальше висвітлення у працях вітчизняних педагогів – О. Духновича, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

На сучасному етапі питання трудової підготовки учнів стали предметом вивчення А. Вихруща, В. Дідуха, М. Левківського, С. Мазуренко, Г. Терещука та ін., які розглядають різні аспекти теорії і практики трудового навчання і виховання школярів в Україні.

Мета статті – висвітлити особливості трудової підготовки учнів у початкових школах Чернігівської губернії, у яких знайшли втілення ідеї К. Ушинського про сільськогосподарську працю.

Питання трудового виховання підростаючого покоління займають помітне місце у багатогранній спадщині К. Ушинського. Серед наукових праць видатного педагога, присвячених означеній проблемі, особливого значення набуває стаття "Праця в її психічному і виховному значенні", у якій він переконливо довів, що головним фактором всебічного виховання особистості є систематична, добровільна праця, яка має бути внутрішньою потребою людини і необхідною умовою підготовки її до життя. Саме тому, К. Ушинський наполягав на введенні ручної праці як навчального предмета і вважав, що в чоловічих гімназіях потрібно вивчати ремесла, а в жіночих – рукоділля, шиття, домоведення. Особливого значення, як важливому виховному фактору, він надавав сільськогосподарській праці, тому кожна сільська школа, на його думку, повинна мати земельну ділянку для організації педагогічно обґрунтованої дитячої праці. "По-справжньому, – писав К. Ушинський, не повинно бути жодної школи, при якій не було б саду, городу чи ділянки поля, де могли б працювати діти: людина народжена для праці; праця складає її земне щастя; праця – найкращий оберіг людської моралі і праця має бути вихователем людини" [1, с. 518].

Ці ідеї, як показує огляд архівних документів, знайшли втілення у початкових школах Чернігівської губернії, у яких у другій пол. ХІХ ст. почали вводитися сільськогосподарські заняття. Започаткована ця справа була з ініціативи голови земської управи В. Хижнякова, який запропонував у 1888 р. низку заходів щодо поширення шкільного садівництва на Чернігівщині [2, с. 100].

Вводячи сільськогосподарські заняття в курс народної школи, члени губернської управи і керівники навчальних закладів, відповідальні за цю справу, вирішували кілька взаємопов'язаних завдань:

1) поширити серед учителів і загалом усього населення раціональні способи ведення садівництва і городництва і тим самим підвищити їх матеріальний добробут;

2) ознайомити учнів як майбутніх господарів із необхідними теоретичними і прикладними сільськогосподарськими знаннями;

3) здійснювати трудове виховання учнів шляхом формування у них працелюбства, старанності, наполегливості, акуратності, відповідальності за доручену справу.

Зміст трудової підготовки школярів враховував регіональну специфіку й охоплював найпоширеніші галузі сільського господарства: садівництво, городництво й подекуди бджільництво та шовківництво. Сільськогосподарські заняття мали необов'язковий характер і участь у них брали тільки бажуючі учні. В деяких училищах таку готовність виявляли всі діти, а подекуди вчитель міг працювати з невеликою групою, яка включала 5–7 осіб.

У зв'язку відсутністю спеціально розроблених програм із садівництва та городництва, в кожному училищі зміст трудової підготовки учнів визначався конкретними місцевими умовами і рівнем

сільськогосподарської підготовленості самого вчителя. Тільки в 1907 р. в "Земському збірнику Чернігівської губернії" були опубліковані правила відкриття сільськогосподарських відділень при народних школах, у яких, зокрема, зазначалося, що програми викладання сільськогосподарських дисциплін мають вироблятися земством і затверджуватися попечителем навчального округу. Щодо підготовленості самих учителів до проведення сільськогосподарських занять, то, потрібно зазначити, що більшість з них отримали необхідні теоретичні та практичні знання на різноманітних сільськогосподарських курсах, що організовувались як в самій губернії, так і за її межами.

Так, наприклад, учитель Лялицького училища Суразького повіту В. Бурдалієв, який був на курсах в Уманському училищі землеробства і садівництва (1899 р.), розповідає: "При училищі є 3 четверті десятин землі, на якій у 1897 р. посаджено 116 плодкових дерев, а у 1900 р. – ще 20. В обох посадках брали участь учні – розплановували ділянку, копали ями і садили. Весною 1899 р. за участю дітей посіяні насіння, причому учням було пояснено і показано, як підготовляти і зберігати насіння для весняного посіву" [3, с. 76].

Городництво, як предмет викладання у сільській школі, теж передбачало ознайомлення учнів із різноманітними городніми культурами і формування у них практичних умінь і навичок по догляду за рослинами. Ці заняття, зазвичай, організовувались таким чином, щоб кожен учень, виконуючи послідовно всі етапи (від посадки до збору урожаю), мав досить повне уявлення про технологію вирощування тієї чи іншої культури. Так, наприклад, учитель Ковпитського земського народного училища (Чернігівський повіт) М. Дольников, ділячись своїм досвідом організації городніх робіт, зазначав: "Щорічно навесні, починаючи з 1896 р., я виділяю із шкільного городу невелику ділянку землі для практичних робіт учнів, яку розділяю на грядки кожному хлопчику і дівчинці окремо. Учні повинні обробити свою грядку за моїми вказівками, посіяти насіння, доглядати за рослинами впродовж весни і літа, а восени овочі з грядки поступають у їх розпорядження" [4, с. 76].

Слід зазначити, що факт винагороди учнів вирощеними рослинами (городніми культурами чи плодovими саджанцями) був досить поширеним серед учителів і, виконуючи функцію стимулу та заохочення дітей, був ефективним методом трудового виховання. Заслугує на увагу також практика виділення індивідуальної грядки для кожного учня, що сприяло формуванню таких рис особистості, як: старанність, наполегливість, терплячість, відповідальність за доручену справу, добросовісність.

Цінним у педагогічному відношенні був ще один прийом, який використовував учитель М. Дольников з метою трудового виховання учнів: "Бажаючи ознайомити жителів села з результатами праці їх дітей, 14 вересня 1899 р., при школі була влаштована виставка урожаю, отриманого зі шкільного городу, яку селяни охоче відвідували і розглядали до її закриття" [3, с. 76].

Крім зазначеної вище індивідуальної форми роботи, широко практикувалося у сільських школах й фронтальне проведення сільськогосподарських робіт. Зазвичай, потреба в них виникала тоді, коли потрібно було за невеликий час виконати досить значний обсяг робіт (підготувати ґрунт для посадки, висадити саджанці і т.і.). У Талалаївській школі (Ніжинський повіт) в кінці березня 1903 р. урочисто була проведена посадка 1000 однорічних дичок, виписаних із Київського садового розсадника. У цьому заході взяли участь всі учні школи, весь учительський персонал [5, с. 212].

Такі групові форми проведення сільськогосподарських робіт, безсумнівно, були цінними у виховному значенні, оскільки сприяли формуванню в учнів почуття колективізму, взаємодопомоги і були основою для вироблення їх комунікативних умінь. Так, наприклад, один з учителів, часто практикуючи фронтальні роботи, зазначав у своєму звіті: "Завдяки садівництву, починаючи зі шкільної лавки, діти привчаються до дружньої, колективної роботи, допомагаючи один одному, забуваючи ворожнечу між собою, намагаючись якомога швидше прийти разом до спільного, загального результату. Відсутність пустощів, загальна взаємодопомога, спільність бажань, виробляють в учнів ті якості, які необхідно мати кожному громадянину своєї вітчизни" [6, с. 148].

Практичні заняття домінували у процесі вивчення садівництва та городництва. Паралельно з ними, хоча й у невеликому обсязі, приблизно 1 год. на тиждень, проводилися теоретичні заняття, на яких шляхом розповіді та пояснення учні отримували необхідні сільськогосподарські відомості.

Пояснення вчителя, як метод навчання, широко використовувалося й у процесі проведення практичних занять. Так, наприклад, учитель Свидовецької школи (Козелецький повіт), роздаючи дітям деревця для посадки, пояснював, що "дерево любить догляд, любить, щоб біля нього потрудились, щоб землю, в яку садять деревце, змочували рідким перегноєм, виривали бур'яни, поливали в посуху, захищали на зиму" [7, с. 82]. Паралельно із поясненням або безпосередньо після нього слідував практичний показ учителем тієї чи іншої практичної дії.

У матеріальному відношенні організація сільськогосподарських занять не потребувала великих грошових затрат. Так, наприклад, щоб забезпечити знаряддями праці 40 учнів, необхідно було придбати інвентар вартістю 50-80 крб. (лопати, граблі, сапки, вила, кошики, лійки, відра, ножиці садові і т.і.).

Розкриваючи особливості проведення сільськогосподарських занять у народних школах, слід зауважити, що найкраще вони були поставлені у зразкових училищах, відкритих при учительських семінаріях, а також у тих закладах, де викладання цих дисциплін було закладено у проекті ще до їх відкриття.

Аналіз змісту та організаційно-методичних засад сільськогосподарських занять в початкових школах Чернігівської губернії показав, що в процесі їх проведення враховувалися виділені К. Ушинським педагогічні вимоги: дитяча праця має бути систематичною, різноманітною та посильною. Водночас, на його думку, необхідно привчати учнів, докладаючи певні вольові і фізичні зусилля, долати труднощі і перешкоди, які виникають у процесі трудової діяльності: "Праця – не гра і не забава, вона завжди серйозна і важка. Під час шкільного навчання необхідно виховувати в учнів прагнення до серйозної праці, без якої життя не може бути ні достойним, ні щасливим" [8].

Таким чином, погляди К.Ушинського на трудове виховання знайшли відображення в навчально-виховному процесі початкових шкіл Чернігівської губернії, зокрема при введенні сільськогосподарських занять для учнів.

Використані джерела

1. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. Т. I : Теоретические проблемы педагогики / К.Д. Ушинский – М. : Педагогика, 1974. – 584 с.
2. Земский сборник Черниговской губернии. – 1888. – № 6–8. – С. 99-102.
3. Земский сборник Черниговской губернии. – 1901. – № 9. – С. 71-76.
4. Земский сборник Черниговской губернии. – 1899. – № 1. – С. 10-17.
5. Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – № 12. – С. 212-213.
6. Земский сборник Черниговской губернии. – 1899. – № 12. – С. 147-149.
7. Земский сборник Черниговской губернии. – 1899. – № 4. – Приложение. – С. 1-190.
8. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. – Т. 1. Вопросы воспитания / К.Д. Ушинский – М. : Учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1953. – 638 с.

Ogienko D.

**IMPLEMENTATION OF IDEAS
K. USHINSKIY ABOUT AGRICULTURAL WORK
IN PRIMARY SCHOOLS CHERNIHIV PROVINCE
(OF THE XIX CENTURY - THE BEGINNING OF THE XX CENTURY)**

The article focuses of labour preparation pupils' primary schools Chernihiv province in which have found an implementation of idea K. Ushinskiy about agricultural work.

Key words: *agricultural work, labour education, labour training, labour preparation.*

Стаття надійшла до редакції 16.06.13